

НАВОИЙНИНГ “НАСОЙИМ УЛ-МУҲАБАТ” ТАЗКИРАСИДА МАЛОМАТ ВА МАЛОМАТИЙЛИК ТАЛҚИНЛАРИ

Райҳон Саидова

Зармед университети “Мактабгача таълим “кафедраси мудири,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори, PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10104920>

Аннотация. Насойим ул-муҳабат” тазкирастдаги маломат маслаги ва бу оқим асосчилари хусусида баҳс юритилди. Маломат барча тариқатлар учун асосий ҳоллардан эканлиги бадиий матнлар орқали далилланди. Маломатий тариқатининг вакиллари ҳақида маълумотлар берилди.

Калим сўзлар: тасаввуф, мақом, ошиқ, тариқат, маломат, ҳол, мақом, сўфий, маломатий, нафс, руҳ.

INTERPRETATIONS OF REPRESENTATION AND REPRESENTATION IN NAVOY'S "NASAYIM UL-MUHAABAT" TAZKIRA

Abstract. There was a discussion about the topic of blame in the "Nasayim ul-Muhabat" and the founders of this trend. It was proved through artistic texts that blame is one of the main cases for all sects. Information was provided about the representatives of the Malomati sect.

Key words: Sufism, maqam, lover, tariqat, malammat, condition, maqam, Sufi, malamaty, nafs, soul.

ТОЛКОВАНИЯ ИЗОБРАЖЕНИЯ И ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В ТАЗКИРЕ НАВОИ "НАСАЙИМ УЛ-МУХАБАТ"

Аннотация. На тему вины в «Насаим уль-Мухабат» и основоположниках этого направления шла дискуссия. Через художественные тексты доказано, что порицание является одним из главных дел для всех сект. Была предоставлена информация о представителях секты Маломати.

Ключевые слова: Суфизм, макам, любовник, тарикат, маламат, состояние, макам, суфий, маламаты, нафс, душа.

Тасаввуф ҳақида муҳим манбалардан саналувчи “Насойим ул-муҳаббат” тазкирасида ҳам маломат тариқатининг пайдо бўлиши, асосчилари ва мазкур тариқатнинг намояндалари ҳақидаги маълумотлар билан танишамиз. Тазкирадаги маломат мақоми ва маслаги ҳақидаги маълумотларни жамласа, мазкур тариқат хусусида яхлит тасаввур пайдо бўлади. Чунки муаллифнинг ҳам маломатчиларга эътибори баланд бўлган. Тазкирадан маълум бўлишича, маломатийлик йўлининг асосчиси Ҳамдун Қассордир. Навоий у ҳақида шундай маълумот беради: “Аввалғи табақадиндур. Кунияти Абу Солих. Маломатиянинг шайх ва имомидур. Нишобурда маломат тариқин ул нашр килди. Аввал масъалаки, андин Ироққа элттилар. Ул олим ва фақиҳ эрди. Саврий мазҳаби бор эрди»¹.

Дарҳақиқат, тасаввуф қўлланмаларида ҳам маломат тариқатининг пайдо бўлиши хусусида тўхталинар экан, албатта, Ҳамдун Қассорнинг номи зикр этилади. Маломатийлик маслаги ва унинг шаклланиш жараёни ҳақидаги фикр-карашлар ҳижрий II асрда пайдо бўлган тасаввуф таълимоти ҳақидаги тасаввур билан чамбарчас боғлиқ. Ахлоқий-маънавий тарбия мактаби ҳисобланмиш тасаввуфнинг дунёга келиши маълум ижтимоий, сиёсий ва маънавий омилларга боғлиқ.

Бу таълимотнинг инсонлар қалбида чуқур ўрнашиши ва ҳаётий бир мезонга айланиши эса маънавий-руҳий бир эҳтиёж туфайли эди. Ушбу ирфоний мактаб таъсири жуда катта бўлиб, мусулмон оламида тез ва кенг тарқалиши ҳам алоҳида ҳодиса. Одамларнинг исломга муҳаббати ҳамда жамиятнинг унга муносабати ҳам шундай бир руҳий тарбиянинг юзага келишига сабаб бўлди. Бироқ бу таълимотда жўғрофий, миллий бир ўзига

¹ Навоий А. МАТ. Насойим ул-муҳаббат . 17-том. –Тошкент: Фан, 2001, – Б. 51.

хосликларнинг таъсири ҳам сезилди. Унда баъзи ўзгаришлар, сайқалланишлар, юксалишлар ҳам аниқ кўринди. Мана шу залда ўзига хос жиҳатларга эга турли тариқатлар пайдо бўла бошлади.

Шу маънода маломатийлик маслагининг ҳам шаклланиш сабаблари ва асосчилари мавжуд. Ироқ, Куфа, Бағдодда кенг тарқалиб Хуросон ва Нишопур ўлкаларига ҳам етиб келган бундай маънавий бир жараёнга кўплаб тасаввуфшунослар илмий-назарий баҳо беришган. Жумладан, турк тасаввуфшуноси Усмон Турар: “Хуросонда яшаган аҳли тасаввуфнинг кўпчилиги Ироқда ҳоким бўлган тасаввуф қарашларини “шаклий” деб топиб тасаввуфни зоҳирга ошкор этмай, унинг фақатгина қалбда яшамоғи лозимлигини ва инсоннинг асл вазифаси – нафсини ислоҳ этмоқ, риё амалларидан сақланмоқ, қалбини фақатгина Аллоҳга боғламоқ эканини таъкидлаганлар.

Бу мутасаввифлар хонақоҳлар қурдириб, махсус киёфаларга кириб, ошкор зикр мажлислари уюштириб, жамиятдан ажралиб, ўзгача бир гуруҳга айланишни риёкорлик, деб билганлар. Ушбу фикр-қарашлар асосида Ҳамдун Қассор томонидан “маломатия” деб аталган янги тасаввуф мактаби пайдо бўлди. Шу сабабли, айниқса, Хуросонда пайдо бўлган тариқатларда “маломат” тушунчаси кенг тарқалган” – деган эди. Асосчиси Ҳамдун Қассор бўлганлиги боис тасаввуф тарихида нуфузли мавқега эга бўлган маломатия қассория номи билан ҳам машҳур бўлган. Ҳамдун Қассор Нишопурда яшаган. У ўз даврининг улуғ валийси Абу Туробнинг муриди эди.

Бу ҳақда “Насойим”да ўқиймиз: “Абдуллоҳ Муборакнинг устодидур. Аслам б. Ҳусайн Борусий ва Абу Туроб Нахшабий ва Али Насрободий била суҳбат тутуб эрди. Абу Ҳафс Ҳаддоднинг рафиқларидиндур. Таърих икки юз етмиш бирда дунёдин ўтти, Нишобурда. Қабри Ҳирийдадур»². Навоий

² Навоий А. МАТ. Насойим ул-муҳаббат . 17-том. –Тошкент: Фан, 2001, – Б. 51.

тазкирада Ҳамдун Қассорнинг муршиди комиллари, шунингдек, халифалари ҳақида ҳам маълумот беради.

Ҳамдун Қассор асос солган маломатийлик маслагида ўз ҳолини яшириш, махфий тутиш асосий мақсад бўлса-да, ушбу тариқатнинг таъсири жуда катта бўлган. Ва тез орада кенг тарқалган. Бунга Ҳамдун Қассорнинг маломат ҳақидаги ҳикматли сўзлари ҳам муҳим аҳамият касб этган. У ҳақида замондошлари ҳам жуда юксак баҳо берган: “Саҳл бин Абдуллоҳ Тустарий ва Жунайд дедиларким, агар раво бўлса эрдик, Аҳмад Мурсал (с.а.в.)дин сўнгра пайғамбаре бўлғай эрди, ул бўлғай эрди”³, – дейди Алишер Навоий.

Тариқат аҳлининг мақому даражаси унинг ҳикматли сўзлари орқали белгиланади. Ҳамдун Қассорнинг маломатчилиги тазкирада келтирилган мана бу иқроридан ҳам кўриниб турибди: “Ўз нафсимни Фиръавн нафсига фазл кўймасмен, аммо ўз кўнглумни анинг кўнглига фазл кўярмен”⁴. Унинг бу изоҳи жуда машҳур бўлганки, “Рисолаи Қушайрий”, “Нафаҳот ул-унс” каби тазкираларда ҳам келтирилади. Зеро, нафс ҳеч енгиб бўлмас бир илон, деган эди Нажмиддин Кубро ҳазратлари ҳам. У ҳамиша назоратда, риёзатда бўлмаса, албатта, бош кўтариб, енгилга ҳаракат қилади. Инсонларда қалб касаллиги мана шундан пайдо бўлади. Агар мужоҳада этилмаса, ҳар кимнинг нафси ҳам Фиръавн нафсидан паст даражага тушиши табиий.

Кўнгил эса одамзоднинг ҳақиқий хожасидур. Фиръавн каби нафсига қул инсонларда кўнгил мартабасига кўтарилиш бўлмайди. Шу боис Ҳамдун Қассор кўнгил масаласидагина ўзининг баландлигини айтиб нафсини маломат қилмоқда.

Тазкирада Абдуллоҳ Муборак, Юсуф б. Ҳусайн Розий, Абу Мансур Говкулоҳ, Иброҳим Зужожий, Мира Нисобурий, Коко Абулқаср Бустий, шайх Абулҳасан Тийшасов, шайх Аҳмад Чиштий, Хожа Аҳмад Исмоилий, Абу Али

³ Навоий А. МАТ. Насойим ул-муҳаббат . 17-том. –Тошкент: Фан, 2001, – Б. 51.

⁴ Навоий А. МАТ. Насойим ул-муҳаббат . 17-том. –Тошкент: Фан, 2001, – Б. 52.

Кайёл кабиларни маломат тариқида эканлигини Навоий таъкидлаб ўтади. Жумладан, Юсуф б. Ҳусайн Розий ҳақида шундай дейди: “Ўз замонида бу тоифага имом ва тариқи маломат таврида эрди. Халқни ўзидин мутанаффир қилмоқ ва элнинг қабулин ўзидин бузмоқда моҳир эрди.

Зуннун Мисрий шогирдидур ва Абу Туроб Нахшабий ва Яҳё Маъоз Розий била суҳбат тутубдур ва Абу Саид Харроз била сафарда рафиқлик қилибтур ва ароларида Жунайд била мукотабот воқеъдур”⁵. Демак, маломатийларнинг асосий фазилати халқнинг эътиборидан тамагир бўлмаслик, аксинча, уларнинг наздида ўзларини паст тутишдир.

Ҳамдун Қассорнинг: “Маломат саломатни тарк этмоқдир” деган гапи маломат аҳлининг шиорига айланган. Тазкирада Маҳфуз б. Маҳмуднинг куйидаги сўзлари ҳам келтирилади: “Кимки ҳидоят йўлига қадам қўймоқчи бўлса, фақат муҳолиф ишларда эмас, мувофиқ ишларда ҳам нафсини қусурли деб билиб, маломат қилсин”⁶. Нафс тарбиясида ҳол ва мақом тушунчалари жуда муҳим. Чунки тариқат йўлчиси ўзининг ҳар қандай яхши ҳолига ҳам кулликдан қутулмоғи керак. У ҳолларига ҳоким бўлмагунча, тамкин – нафси мутмаина мақомини қўлга кирита олмайди. Шу боис у яхши ёки ёмон, мақбул ёхуд номақбул барча мақомида нафсини янгидан тавба ва маломат қилмоғи лозим. Шундагина унинг мужодаласида маънавий ҳаракат таъминланади. Худди шу ўринда маломатия тариқати вакили Муҳаммад Зужожийнинг: «Мунтазам нафсга хилоф иш қилиш баракадир. Ҳаётимда бир марта унга бир қадам ҳамроҳлик қилдим-у, йиллар давомида бунинг жабрига чора топа олмадим»⁷, – деган фикри ҳам аҳамиятга молик. Нафс билан асло ва асло сулҳ тузиб бўлмайди. У билан бир дам улфат бўлсангиз, шу он нафси аммомага тушиб қолиш хавфи аниқ. Шу сабаб нафс тарбиясида машойихлар ҳеч вақт тўхтаб қолишмаган. ҳамиша муруқаба ва мушоҳадада бўлишган.

⁵ Навоий А. МАТ. Насойим ул-муҳаббат . 17-том. –Тошкент: Фан, 2001, – Б. 71.

⁶ Навоий А. МАТ. Насойим ул-муҳаббат . 17-том. –Тошкент: Фан, 2001, – Б. 94.

⁷ Навоий А. МАТ. Насойим ул-муҳаббат . 17-том. –Тошкент: Фан, 2001, – Б. 157.